

Centar za nauku i obrazovanje – NAUKAKOM, Novi Pazar

ZBORNIK RADOVA

**„INOVACIJE I VEŠTAČKA INTELIGENCIJA SA UTICAJEM NA
DRUŠTVENI RAZVOJ I REPUBLIKU SRBIJU“**

Međunarodna naučna konferencija u Novom Pazaru, Srbija, 26 i 27 april, 2024.g.

2024.g.
Novi Pazar

Izdavač: NAUKAKOM-Centar za nauku i obrazovanje, Novi Pazar

Urednik: Prof. dr Mirsad Nuković

Tehnička priprema: Džemil Nuković, Elvis Murić

Korice: Nejira Nuković

Organizatori: NAUKAKOM, Centar za nauku i obrazovanje, Novi Pazar

Suorganizatori: CESNAB, Centar za strateška istraživanja nacionalne bezbednosti, Beograd

Centehor, Centar za nove tehnologije i održivi razvoj, Novi Pazar, Grad Novi Pazar

U saradnji sa akademskim partnerima, visokoškolskim ustanovama i podršku:

Ministarstva nauke tehnološkog razvoja i inovacija, Republike Srbije

Info: naukakom.edu.rs

ISBN: 978-86-81204-09-2

CIP - Каталогизација у публикацији

Народна библиотека Србије, Београд

МЕЂУНАРОДНА научна конференција

Zbornik radova / Međunarodna naučna konferencija

Naukakom, Centar za nauku i obrazovanje, Novi Pazar ; [urednik Mirsad Nuković]. - Novi Pazar :

Štamparija Fami grafika

Mesto štampanja: Novi Pazar

Tiraž: 30.

SAJBER KRIMINAL KAO PRAVNI I BEZBEDNOSNI IZAZOV DANAŠNJICE

Dr Ratomir Antonović²²

(Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, CESNA B, Beograd)

Abstract: Visokotehnološki kriminal predstavlja tvorevinu savremenog društva i u direktnoj je vezi sa tehničkotehnološkim razvojem i progresom savremene ljudske zajednice. Vezuje se za tehničku revoluciju i XX vek, kad nastaju savremena sredstva komunikacije, poput telefona, kompjutera i interneta. Visokotehnološki kriminal predstavlja lošu stranu savremene tehnološke revolucije, njegovo tamno i manje popularno lice, koje nastaje kao prateća pojava. Savremena tehnologija čovečanstvu daje obilje mogućnosti, značajno olakšava komunikaciju među ljudima, ubrzava protok informacija i, pojednostavljuje sa jedne, i podiže kvalitet života sa druge strane. Međutim, kako svaka pojava ima svoju pozitivnu, tako ima i svoju negativnu stranu. Savremena sredstva komunikacije su zloupotrebjenau svrhu izvršenja krivičnih dela i sticanja protivpravne imovinske koristi.

Ključne reči: računari, kriminal, hakeri, napadi.

JEL codes: K24

Uvod

Koncept visokotehnološkog kriminala je oblik kriminalne aktivnosti koji koristi moderne tehnologije, informacione sisteme, a posebno kompjutere, što sve može biti sredstvo, ali i cilj ove kriminalne delatnosti. Računarska tehnologija je, u većini slučajeva, predmet zloupotrebe, što rezultira efektima tradicionalnih oblika krivičnih dela, kao što su krađa i pronevera, kao i novi oblici krivičnih dela koja proizlaze iz razvoja tehnologije i to: zloupotreba informacionih sistema u cilju dobijanja nezakonite imovinske koristi. Kada je u pitanju razvoj ovog oblika kriminalne aktivnosti, potrebno je uzeti u obzir činjenicu da moderne tehnologije imaju svoju ekspanziju na globalnom nivou. U razvijenijim zemljama sveta, moderne tehnologije su prodrle mnogo brže nego u zemljama koje nisu razvijene. Tako je visoko – tehnološki kriminal počeo sa svojim razvojem u naprednijim zemljama u kojima su moderne tehnologije bile više zastupljene. Šezdesete se smatraju godinama visoko – tehnološkog kriminala, jer se prvi put čuje za "kompjuterske manipulacije", "kompjuterske sabotaže", "nezakonite upotrebe

²² Dr Ratomir Antonović, naučni saradnik Instituta za srpsku kulturu Priština – Leposavić, CESNA B, Beograd. E-mail: antonovicr@gmail.com

računarskog sistema" i "kompjuterski špijunski softver". U to vreme, upotreba savremenih tehnoloških uređaja bila je više nego ograničena. Međutim, masovnom kompjuterizacijom, ovi oblici krivičnih dela zauzimaju sve važnija mesta. Sedamdesetih godina prošlog veka, javlja se prva sistematizacija krivičnih dela iz ovog korpusa na krivična dela krađe i prevare u oblasti telekomunikacionih usluga i prenosa elektronskih sredstava. Ozbiljniji visoko – tehnološki kriminal počeo je da se javlja tek krajem prošlog veka, sa ogromnim porastom broja personalnih računara i stvaranjem supermoćne internet mreže, dostupne svima i bez ikakvih ograničenja.²³

Jedno od prvih lica osuđenih za visokotehnološki kriminal je Robert Moris iz Sjedinjenih Država, koji je 1988. godine proizveo kompjuterski virus, poznat kao "kompjuterski crv", koji je bio odgovoran za uništenje više od šest hiljada ličnih računara. Moris je osuđen na 400 sati društveno korisnog rada. Posle njega, Rus, Vladimir Ljevin, 1994. godine, zloupotrebio je savremene tehničke uređaje, dobio je 10 miliona dolara nezakonite imovinske koristi za sebe. Lišen je slobode tri godine kasnije u Londonu i osuđen na 36 meseci zatvora i novčanu kaznu od 250 hiljada dolara. Amerikanac Kevin Mitnik osuđen je 1995. godine zbog falsifikovanja 25 hiljada platnih kartica. U narednom periodu, vlasti su se prvi put susrele sa visokotehnološkim kriminalom, koji se radi sa velike udaljenosti, nekoliko hiljada kilometara. On ulazi u tajne baze podataka veoma važnih institucija, kao što su trezori, banke, velike kompanije, uzimajući osetljive informacije i zloupotrebljavajući ih kako bi stekli ličnu protivpravnu imovinsku korist. U prilog razvoju visokotehnološkog kriminala, širenje računarske mreže, širenje broja korisnika računara i internet mreže, dovodi do nezaustavljive ekspanzije ovog oblika kriminala i stvaranja potrebe za izgradnjom konzistentnog i visokog nivoa kriminala - sistem zaštite kvaliteta, uz uvođenje odgovarajuće mere zakonskih sankcija. Prvo se odnosi na delove kršenja autorskih i srodnih prava, zatim na pornografiju i dečju pornografiju, kršenje privatnosti, ucene, pretnje, prevare i takodalje.

Sajber kriminal

Visokotehnološki kriminal se može odrediti na osnovu kvalifikacije samog krivičnog dela, koje je učinjeno uz pomoć modernih tehnologija. Prema tome, visokotehnološki kriminal se može povezati sa političkim aktima, imovinskom koristi, može se sastojati u proizvodnji i marketingu štetnog sadržaja, može se sastojati u manipulaciji zabranjenim proizvodima, supstancama i uslugama i može biti usmeren protiv prava privatnosti određenih lica. U praksi, manifestacije krivičnih dela u ovoj oblasti su veoma raznovrsne, sa stalnom tendencijom širenja spektra njihovih postupaka i nastupa. Treba napomenuti da ova krivična dela obavljaju tehnički visokokvalifikovani ljudi koji imaju veliku sposobnost da koriste moderne tehnologije na način koji im je potreban da bi ostvarili finansijsku dobit. Tako se visokotehnološki kriminal može izvršiti putem takozvanih "spam" poruka koje nose kompjuterski

²³ Matović, A; Antonović, B; Tošić, N. "Modern forms of high-tech fraud in the function of money laundering", *International Journal of Economics and Law*, No. 25, 2019. pp 9-18.

virus, koji se bukvalno može poslati na svaku dostupnu adresu e-pošte, a zatim kroz upade u kompjuterske mreže i sisteme u svrhu ubiranja poverljivih podataka.²⁴

Dobro čuvani sistemi bankarskih institucija, državnih institucija i drugih vitalnih organa, koji imaju velike i veoma vredne baze podataka, često su predmet ovih upada. Takođe, visokotehnološki kriminal podrazumeva i krađu ličnih podataka i njihovo zloupotrebljavanje, a naročito lozinke i šifre za korišćenje bankovnih kartica, zatim kodove za pristup e-pošti ili ličnom računaru. Na kraju, ali ne i najmanje važno, upotreba modernih tehnologija može biti usmerena u svrhu narušavanja sigurnosti, kako na lokalnom tako i na globalnom nivou. Tako postoje slučajevi upotrebe kompjuterskih uređaja u svrhu izvršenja terorističkih akata putem sabotaze sigurnosnih sistema, kamera za video nadzor, sigurnosnih uređaja, semafora, posebno za preusmeravanje železničkog i drumskog saobraćaja, uređaja koji kontrolišu snabdevanje energijom, strujom i gasom, a zatim i druge vrste goriva. Takođe, velika difuzija računarskih mreža i interneta, naročito, pruža mogućnost postavljanja različitih informacija, koje često mogu biti kompromitujuće, inkriminirajuće i tendenciozno omalovažavajuće, a naročito širenje pornografskog sadržaja, u kojem nažalost sve više i više participiraju i deca.²⁵

S obzirom na prirodu i složenost krivičnih dela u ovoj oblasti, teško je napraviti jasnu tipologiju visokotehnološkog kriminala i klasifikovati ga u kategorije. Sa ovim pitanjima su se bavile i Ujedinjene nacije koje su osnovale dve bazične kancelarije za visokotehnološki kriminal. Takođe, definisana su neka od markantnih krivičnih dela visokotehnološkog kriminala, kao i pojmovi: kibernetički kriminal je delatnost usmerena na elektronske sigurnosne operacije kompjuterskih sistema i podataka koje oni sadrže. To se pre svega odnosi na proizvodnju kompjuterskih virusa, hakovanje, pirateriju, kompjuterskišpijunski softver, krađu i prevaru i krađu kompjuterskih servisa. Druga definicija sajber kriminala koju nude Ujedinjene nacije data je u nešto širem smislu, tako što visokotehnološki kriminal vidi kao nelegalno ponašanje u odnosu na kompjuterski sistem i / ili mrežu, što može uključivati krivična dela nezakonitog posredovanja ili dostavljanja i distribucije informacija putem kompjuterskog sistema i mreže. Ovim se stvaraju krivična dela falsifikovanja, krađe računara, manipulacija uređajima i komponentama i zloupotreba platnih sistema.²⁶

Posebna forma prevare uz upotrebu savremene tehnologije nastala je osamdesetih godina prošlog veka u Nigeriji, i stoga je nazvana "nigerijska prevara" ili "prevara 419" prema broju nigerijskog Krivičnog zakonika. Autori ove prevare su nigerijski studenti, kojima je bio potreban novac, a nisu znali kako da dođu do njega. Cilj ove prevare je da obmanu poslovne ljude sa Zapada koji su zainteresovani za poslovanje sa Nigerijom u oblasti trgovine naftnim derivatima. Zbog velikog uspeha ove prevare, ona je stekla veliku popularnost među sajber kriminalcima širom sveta, a sada je zastupljena u Africi, Aziji, Istočnoj Evropi, Zapadnoj Evropi, Severnoj Americi i Australiji. Modus operandi za nigerijske prevare je sledeći.²⁷ Potencijalna žrtva prima e-mail, koji je tako dizajniran da mu se lično pošalje. To sugeriše

²⁴ Mirić, F. "Internet prevara kao oblik kompjuterskog kriminaliteta", U: *Zbornik radova Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu*, broj 80, 2018. str. 531-535.

²⁵ Ivanov, S. „Model napredovanja u sistemu adaptivnog E-učenja zasnovanog na ishodima učenja“, *Horizonti menadžmenta*, Fakultet za pravo, bezbednost i menadžment „Konstantin Veliki“, Niš, godina 1, 2021, str. 95.

²⁶ Mirić, F. "Internet prevara kao oblik kompjuterskog kriminaliteta", U: *Zbornik radova Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu*, broj 80, 2018. str. 536-538.

²⁷ Urošević, V; Ivanović, Z; Uljanov, S. "Cybercrime and money laundering-mesaures that could help", *International forum on police tehnology informatization*, 2015. pp. 352-364.

da će potencijalna žrtva biti prisiljena da učestvuje u raspodeli određenih novčanih sredstava, ali uz prethodni uslov da izvrši plaćanje određene svote novca. Svakako, traženi iznos je bio drastično niži od iznosa koji je ponuđen žrtvi kao naknada koja sledi. Tako, ciljnom e-porukom, potencijalna žrtva je praktično navedena da izvrši transfer novca, za koji će nakon nekog vremena primiti veliki procenat u vidu kompenzacije. Iznos ove konačne nadoknade je uvek nepoznat, tačnije, ne komunicira sa potencijalnom žrtvom, kako bi je zadržao u neizvesnosti. Samo ovaj put sugerise da je ovo velika nagrada.²⁸

Autori poruka su uvek lažno predstavljeni kao nosioci nekih visokih funkcija u Nigeriji. To su obično članovi vlade ili visoki vojni zvaničnici koji žele da odnesu više novca iz zemlje, ali to ne mogu učiniti bez podrške nekoga iz inostranstva. On je, kao protivusluga, spreman da podeli novac koji daje onom koji mu je pomogao. On takođe insistira na tajnosti celog posla sve vreme, da navodno vlasti u Nigeriji ne bi saznale i osudile ga za taj posao. Primaoci ovih poruka se određuju nasumično, bez posebnih kriterijuma. Sadržaj poruke je opšti, ali sa tendencijom da primalac zaključi da je upravo ono što je primio namenjeno njemu i da je sama ta poruka od posebnog značaja. Svaki odgovor na ovu poruku upoznaje žrtvu sa sve dubljim problemom, kao što je otkrivanje poverljivih ličnih informacija, korisničkih imena, lozinki i informacija o platnim karticama. Sadržaj ovih lažnih poruka je sklon promenama i oni mogu ponuditi određenu poslovnu ponudu, mogu se sastojati u traženju pomoći za izvlačenje određene količine novca iz Nigerije, mogu se odnositi na pomoć osobama u opasnosti kojimatreba pomoć da bi došli do svog naslednika koji je bio ometen političkim nemogućnostima u Nigeriji i slično. Ono što je imanentno svakoj poruci koju šalje ova kriminalna grupa je da ponude ogromnu opipljivu premiju koja premašuje višemilionske iznose, nagrade u vrednostima kao što su zlato, dijamanti ili hartije od vrednosti, ali uz prethodnu obavezu žrtve da plati nešto niži iznos novca na ime "opravdanih troškova".²⁹

Po pitanju odnosa visokotehnološkog kriminala i pranja novca, kao vezivni element između njih se može javiti protivpravna imovinska korist, stečena radnjom krivičnog dela. Ukoliko je neko od krivičnih dela iz oblasti visokotehnološkog kriminala izvršeno sa namerom sticanja protivpravne imovinske koristi, te ako je pribavljena protivpravna imovinska korist korišćena sa ciljem njenog unovčavanja, prikazivanja kao imovine stečene legalnim putem i njene integracije u legalne okvire, može se govoriti o postojanju odnosa ovih dela sa delima pranja novca.

Neke od karakterističnih prevara ovog tipa su prevare poznate pod nazivima „kućna radionica“, preusmeravanje poštanskih pošiljaka i „romantične prevare“.³⁰ Kućna radionica se ogleda u fiktivnom angažovanju određenog broja lica preko fiktivnih „on line“ kompanija, koje se predstavljaju kao legalne. One zaposlenje nude uglavnom preko „spam“ poruka, uz zloupotrebu imena renomiranih firmi, koje godinama uspešno posluju na međunarodnom tržištu. Od navodno angažovanih lica se uzimaju podaci o njihovim bankovnim računima i nad njima se stvara puni uvid i nadzor. To podrazumeva mogućnost manipulacija sa novcem na računu, kao i uzimanje sredstava koja su navodno radno angažovanom licu uplaćena na isti po osnovu rada. Pretežno se radi o poslovima koji se navodno

²⁸ Mirić, F. "Internet prevara kao oblik kompjuterskog kriminaliteta", U: *Zbornik radova Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu*, broj 80, 2018. str. 535-541.

²⁹ Urošević, V. "Nigerijska prevara u Republici Srbiji", *Bezbednost*, broj 3, Beograd, 2009. str. 1-6.

³⁰ Jaishankar, K. *Cyber Criminology: exploring internet crimes and criminal behavior*, CRC Press, cop. 2011. pp. 207-210.

obavljaju od kuće uz neku zaradu u vidu procenta od ostvarene prodaje. Karakteristično za ovu vrstu prevare da se zloupotrebljavaju imane renomiranih svetskih firmi, da se potencijalno zaposlenima prezentuje slika legalnosti njihovog rada i da se vrlo neosetno iskorišćava njihov rad, kao i podaci o njihovim bankovnim računima, koji vrlo brzo postaju predmet prevare. Kućna radionica je zastupljena u celom svetu i do sad se pokazala kao vrlo uspešan vid zloupotrebe ljudi i njihovih sredstava. Novac stečen ovakvim prevarnim radnjama se koristi u lične svrhe organizatora prevare, kojima je on protivpravno stečena imovinska korist, sa tendencijom da se prikrije njegovo nelegalno poreklo i da se integriše u legalne okvire.

Preusmeravanje poštanskih pošiljaka je vid prevare osmišljen upravo sa ciljem prikrivanja porekla materijalnih vrednosti stečenih na nezakonit način. Lice, koje je namenski angažovano za ovu radnju, na svoju kućnu adresu prima vrednosnu pošiljku u kojoj se nalazi vrednost stečena nelegalnim putem. Istovremeno po prijemu, ovo lice tu pošiljku preusmerava počiniocu krivičnog dela uz odgovarajuću materijalnu nadoknadu. Ovim putem se ilegalni novac ili druga vrednost ne slivaju direktno kodizvršioca krivičnog dela, već kod trećeg lica, koje potom tu vrednost dostavlja licu koje je tu vrednost steklo na nezakonit način. Slična je situacija i kod transfera novca sa jednog na drugi račun. Primalac sredstava preko elektronskog transfera velikom brzinom preusmerava sredstva sa svog na račun lica koje je izvršilo nezakonitu radnju i steklo protivpravnu imovinsku korist. Obično se ovakvi transferi podvode pod „on-line“ trgovinu ili trgovinu preko interneta, što je danas sve zastupljeniji način trgovanja. Ovakvi transferi po pravilu ne podležu rigoroznim kontrolama, jer je cilj pospešavanje ovakvog oblika poslovanja. U ovim pošiljkama su pretežno savremeni tehnološki uređaji, putem lap- topova, IPED-a, tableta, mobilnih telefona i slična roba, do koje se došlo na ilegalan način. U cilju prikrivanja tragova, obično se angažuju renomirane kurirske službe, kako bi se, pod fiktivnim firmama, prikupljali podaci o licima koja bi se mogla angažovati u ove svrhe, (data mining for victims, kopanje podacima u potrazi za žrtvama). Iako ove kompanije vrše nadzor reklama koje se kod njih objavljuju, zbog same prirode Interneta, jako je teško otkriti koja firma se bavi ovakvim aktivnostima, pošto se one svakog dana gase, a pojavljuju nove.

Romantične prevare se vrše preko sajtova za bračno posredovanje i intimno povezivanje. Korisnici sajtova namenjenih emotivnom povezivanju su pretežno usamljeni ljudi, kojima je potrebno društvo srodnih duša. Lica koja se bave prevarama takve ljude zloupotrebljavaju, poznajući upravo ono što je njima najpotrebnije. Putem lažnog predstavljanja, oni uspevaju da zadobiju njihovo poverenje i naklonost. Komunikacija između prevaranata i žrtava može da traje i po nekoliko meseci. Cilj je da se između njih stvori jak odnos na daljinu, prožet jakim emocijama. Kad utvrdi da je žrtva spremna, izvršilac ovog dela izlazi sa molbom za hitnu materijalnu pozajmicu, kako bi kupio avionsku kartu ili obezbedio prevoz u cilju njihovog direktnog upoznavanja. Naravno, po uplati traženog novčanog iznosa, njihova komunikacija biva prekinuta, a žrtva tek tada spoznaje da je prevarena. Meta sulakoverni, usamljeni i ljudi skloni egzibicionom ponašanju, promiskuitetu ili rizičnim seksualnim kontaktima „na slepo“, koji koriste sajtove za upoznavanje, sastanke i posredovanje. Međutim, ne mora uvek da dođe do obustave komunikacije između žrtve i prevaranta u trenutku nedolaska, već mnogi pribegavaju različitim kreativnim izgovorima, koji iziskuju nova materijalna davanja, što žrtvu izlaže

novim troškovima. Na primer, pri dolasku na dogovoreno mesto, prevarant je doživeo tešku saobraćajnu nesreću, te su mu potrebna sredstva za lečenje i tome slično.³¹

Ovaj oblik prevare se vrši na dva najčešća načina: potencijalnim žrtvama se šalju lažna obaveštenja da su dobitnici u igrama na sreću, praćeni zahtevom da uplate određeni novčani iznos kako bi mogli da podignu dobijenu nagradu; dovođenjem žrtava u zabludu da su ostvarili iznenadno nasleđstvo u novcu, pri čemu se od njih takođe traži da uplate određeni novčani iznos kako bi se pokrenula procedura dobijanja izmišljenog nasleđstva.³²

Ličnost sajber kriminalaca

Lica koja izvršavaju krivična dela se mogu klasifikovati po osnovu više kriterijuma. Kod ovog klasifikovanja, neće od značaja biti vrsta krivičnih dela koja oni vrše, već će se tipologija vršiti samo na osnovu ličnih karakteristika samih izvršilaca. Takođe, ovim problemom su se bavile različite teorije i nastala su brojna izučavanja. Tokom dugog perioda razvoja nauke, postojale su različite teorije koje su se bavile tipologijom izvršilaca krivičnih dela. Među interesantnijim teorijama, koje ličnost izvršilaca krivičnih dela prikazuju tako što u obzir uzimaju njihove antropološke i antropometrijske karakteristike je teorija italijanskog lekara, Čezara Lombroza (Cesare Lombroso). On je tvrdio da postoji tzv. atavistički tip ljudi, koji su podesni za izvršenje krivičnih dela jer poseduju psihičke i fizičke anomalije, koje je nazivao stigmatima degeneracije.³³ Sledstveno tome, Lombrozo je tvrdio da je fizički izgled lica koja vrše krivična dela znatno drugačiji u odnosu na izgled drugih ljudi, te da se oni po određenim karakteristikama izdvajaju. Te telesne karakteristike mogu biti kongenitalne, a mogu biti i stečene, tačnije. mogu se formirati kao izraz karaktera i karakternih osobina. Devijacije mogu biti fizičke, psihičke i patološke, a konkretno se manifestuju vidljivim ili manje vidljivim nedostacima, kao što su mali obim glave, nisko čelo, izražajne vilice, neosetljivost na bol, izrazito oštar vid, bezosećajnost, izrazita impulsivnost i tome slično. Prema ovoj teoriji, izvršioci krivičnih dela su ljudi na nižem stupnju evolutivnog razvoja, sa osobinama karakterističnim ljudima koji su davno naseljavali planetu i koji su izumrli. Osim fizičkog izgleda koji ima vidljive devijacije i ponašanja koje je tipično za pripadnike divljih plemena, prema Lombrozu, kriminalci imaju i određene navike i osobine poput lenjosti, promiskuiteta, kockanja, alkoholizama, homoseksualnosti, sebičnosti, sklonosti ka tetovažama, kao i određenih oboljenja poput epilepsije i mentalne zaostalosti.³⁴

Slična Lombrozovoj je teorija inteligencije, koja je polazila sa stanovišta da je svako slaboumno lice potencijalni izvršilac krivičnih dela. Supstrat ovoj teoriji je bila teza da se mentalna inferiornost nasleđuje, a da je dotadašnja praksa dokazala da je kod većine počinilaca krivičnih dela inteligencija na vrlo niskom nivou (deteta uzrasta do 12 godina). Tvorcima ove teorije su Godar (Godard) i Vilijams (Williams). Dalje, treba napomenuti i teoriju frustracije, koje kriminalno ponašanje vidi kao rezultat

³¹ Urošević, V; Ivanović, Z. *Uloga interneta kod nalaženja posrednika u preuzimanju protivpravno pribavljene robe i novca izvršenjem krivičnog dela visokotehnološkog kriminala*, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, 2010, str. 22-24.

³² Urošević, V. "Nigerijska prevara u Republici Srbiji", *Bezbednost* broj 3, 2009, Beograd, 145-156.

³³ Lombroso, C. "L'homme criminel: etude anthropologique et medico legale", Bocca Freres, Paris, 1887 82

³⁴ Ignjatović, Đ. (2002) "Kriminološko nasleđe", Policijska akademija, Beograd, 55-57.

neposredne frustracije. Frustracija proizvodi agresiju, koja kod ljudi izaziva potrebu za akcijom koja često nije racionalna i društveno prihvatljiva. Usled permanentne frustracije, javlja se kao posledica niska tolerantnost i sklonost ka devijantnom i kriminalnom ponašanju. Naglašavanje frustracije dovodi do nesrećnog zapostavljanja štetnih stimulansa i agresije kao instrumentalne reakcije.³⁵

Savremena istraživanja su se ipak više fokusirala na konkretnu vrstu krivičnih dela i njihovih izvršilaca. Tako na primer, posebno interesovanje je pokazano za homicidante, s obzirom na težinu dela koja oni čine i način samog izvršenja homicida. Interesantno da oba pola učestvuju u izvršenju ovih dela, uz značajnije veće prisustvo muškaraca u odnosu na žene. U statističkoj srazmeri, to bi bilo 92,4 % muškihi 7,6 % ženskih homicidanata u periodu od 2008. godine do danas za prostor Centralne Srbije. Homicidanti su pretežno višestruki povratnici, koji su već pravnosnažno bili osuđivani za ista ili slična krivična dela. Starosna dob u kojoj se ovo krivično delo izvršava su rane dvadesete godine, kod muškaraca, odnosno period između 30 – 40 godina kod ženskih izvršilaca. Prema iznesenim parametrima, homicidanti u savremeno vreme su pretežno mlađi muškarci, sa krivičnim dosijeom i kaznenom evidencijom. Izuzetno, u toj ulozi se mogu pojaviti žene, u daleko manjem procentu, ali u zrelijem uzrastu. Obrazovanje homicidanata je na nivou srednje stručne sprema, pretežno se radi o ljudima sa socijalne margine, bez stalnog zaposlenja i izvora prihoda.³⁶

S obzirom na činjenicu da visokotehnološki kriminal pripada porodici krivičnih dela koja su novijeg datuma, kao rezultat moderne tehnološke i tehničke evolucije, apsolutno je jasno da počinioci tih dela pripadaju novoj generaciji kriminalaca, sa novim znanjima, sposobnostima i veštinama. Sajber kriminalac se generalno naziva napadač, haker, kreker i lamer. Haker je osoba koja proučava moderne tehnologije kako bi stekla nova znanja, a kreker je osoba koja koristi ta znanja i veštine u svrhu neovlašćenog pristupa mreži, sistemima i podacima. Sajber kriminalci se mogu svrstati u dve osnovne kategorije. Prva, takozvana početnička kategorija, sastavljena od hakera bez iskustva, uključuje hakovanje početnika, koristeći automatizovane alate, kao što su programi i skripte, koje su napravili iskusni hakeri. Njihovo znanje na ovom polju nije na visokom nivou i obično je nesvesno o posledicama svojih akcija, a ciljevi njihovog napada su nasumično odabrani, počevši od dostupnijih sistema. Drugu grupu čine hakeri sa visokim nivoom znanja u oblasti savremenih tehnologija. Hakeri iz ove grupe su stručnjaci za računarske tehnologije i programiraju svoje alate koji se fokusiraju na ciljeve u skladu sa specifičnim interesima i potrebama. Ovi visokokvalifikovani hakeri rade uglavnom nezavisno, ali su često i profesionalno angažovani za potrebe vladinih agencija, velikih kompanija i međunarodnih organizacija. Hakeri iz ove kategorije su visoko obučeni u jednom određenom području, a hakeri se pridružuju organizacijama kako bi bili u mogućnosti da rade sveobuhvatnije, posebno za složenije svrhe.

Krekeri su profesionalci u svom poslu, pretežno fokusirani na istraživački rad. Poznati su po proizvodnji kompjuterskih programa štetnog sadržaja, koji je konstruisan u nameri da nekom sistemu načini štetu.

Pored hakera i kreker, postoje i lameri. Njih karakteriše da nisu visokostručni profesionalci, već samo puki izvršioci. Lameri su pretežno vrlo mladi, koji crpe znanja hakera i kreker, koristeći njihove

³⁵ Todorović, A. (1971) "Uzroci maloletničkog prestupništva", Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd, 110-111.

³⁶ Šebek, V. (2010) "Fenomenološka obeležja homicida i homicidanata", Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Glasnik prava, preuzeto sa: <http://www.jura.kg.ac.rs/index.php/sr/3la3.htm>

programe, sa ciljem nanošenja štete drugima. Oni nemaju kapacitet da konstruišu programe i da ih kreiraju, već samo koriste već postignute rezultate svojih starijih kolega. Pretežno, ni jedan lamer ne napreduje do hakera ili krejera, već ostaje na tom početničkom nivou, usled nedostatka znanja i stručnih sposobnosti.³⁷

Za razliku od drugih vrsta kriminalaca, sajber kriminalci karakterišu atipično ponašanje za počiniocima krivičnih dela. Oni su uglavnom tihi ljudi, nenametljivi, neagresivni, često asocijalni i otuđeni sa specifičnim izgledom i ponašanjem. Karakterišu ih visok nivo znanja i obrazovanja u oblasti savremenih računarskih tehnologija i visok stepen upornosti i istrajnosti u rešavanju problema iz njihove profesije. Uglavnom se radi o ljudima mlađeg uzrasta, visokoobrazovanim i inteligentnim ljudima, sa karakteristikama vrednog i lojalnog radnika, spremni da rade po potrebi i stalno unapređujući svoja znanja i veštine. To su ljudi sa snažnim logičkim sposobnostima i mogućnostima za dobru procenu situacija, posebno onih koje se odnose na moderne tehnologije i njihov rad.³⁸

Dakle, sajber kriminalac je, po svom karakteru, izgledu, ponašanju i obrazovanju potpuno atipičan počinilac nezakonitog dela, jer u potpunosti razbija stereotipe o klasičnom kriminalcu. On ne bi mogao da se podvede ni pod jednu od klasičnih teorija o izvršiocima krivičnih dela, kao ni pod karakteristike počinilaca krivičnog dela ubistva. Radi se o potpuno novoj generaciji kriminalaca, koji sa velike udaljenosti i primenom suptilnih metoda, izvršavaju krivična dela čije su posledice vrlo ozbiljne. Njih je vrlo teško pronaći, sankcionisati i ustanoviti odakle su izvršili krivično delo, jer im savremena tehnologija omogućuje da radnju krivičnog dela vrše u jednoj, a da posledica tog dela nastupi u drugoj državi. Oni su visokoobrazovani i visokostručni, jer se visokotehnološki kriminal ne može vršiti bez adekvatnog znanja i obrazovanja.

Aktivnosti sajber kriminalaca su vrlo raznovrsne i vrše se sa različitim motivima. One su usmerene ka kompjuterskim sistemima i podacima koje se u njima sadrže. Takođe, njihova aktivnost može biti kreativna, u smislu proizvodnje kompjuterskih virusa, piratskih sadržaja i špijunskih softvera. Pored želje za samoisticanjem, koja je naročito prisutna kod mlađih počinilaca ovih dela, radi etabliranja u svetu sajber kriminala, motivi za izvršenje ovih dela su pretežno imovinskog karaktera, jer se želi pribaviti protivpravna imovinska dobit. Taj krajnji cilj se može ostvariti kroz marketing nedozvoljenih proizvoda, supstanci i usluga. Motiv može biti i javna diskreditacija i omalovažavanje određenih lica, iznošenjem kompromitujućih sadržaja, a bilo je slučajeva hakovanja iz političkih motiva, kad su napadani sajtovi i zvanične web prezentacije vlada i drugih državnih institucija ili su postavljani netačnisadržaji, u cilju dezinformisanja i stvaranja lažne slike.³⁹

S obzirnom na to da su sajber kriminalci daleko informatički obrazovaniji od bilo kog korisnika savremenih informacionih tehnologija, oni tu svoju superiornost koriste. Svoje virus programe šire preko tzv. „spam“ poruka, koje se šalju putem elektronske pošte i koje se mogu poslati bukvalno svakom korisniku bez ikakvih poteškoća. Otvaranjem ovakvih poruka, u kompjuterski sistem se ubacuje virus, koji može izazvati onakve posledice, kakve je njegov kreator želeo da postigne. Najčešće je to

³⁷ Holt, T. (2015) "Cybercrime and deviance", Cyberpsychology, Oxford University Press, 127-144.

³⁸ Ugren, V. (2012) "Sajber kriminal", Univerzitet "Singidunum", Odsek za postdiplomske studije i međunarodnu saradnju, Beograd, str. 26-28.

³⁹ Grujić, Z. (2018) "Kompjuterski kriminalitet: Specifičnosti i savremeni izazovi", Pravo pred izazovima savremenog doba, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, 325.

pad sistema, kad sve informacije koje su sadržane na računaru, postaju lako dostupne onima koji su izvršili sabotazu sistema preko virusa.

Dakle, modus operandi sajber kriminalaca je vrlo suptilan, jer se oni koriste svojim znanjima i veštinama, iskorišćavajući slabu ili nedovoljnu informatičku pismenost i obučenost većine korisnika savremenih tehnoloških sredstava. Oni koriste svoju superiornost radi postizanja svojih ciljeva. Nekad žrtve biraju nasumično, a češće vrlo studiozno. Cilj ostvaruju sa velike udaljenosti i uz uspešnoprikrivanje svojih identiteta, što ih čini teško uhvatljivim za organe gonjenja. Stoga se sa pravom nazivaju kriminalcima novog doba.

Sajber kriminal i međunarodni terorizam

Definicije terorizma su brojne, s obzirom na to da je terorizam društvena pojava koja pogađa mnoge aspekte društveno – političkog života i ima dalekosežne posledice. Tako se na primer ovaj pojam može definisati na sledeći način: terorizam je nezakonito korišćenje sile protiv nevinih ljudi u cilju postizanja političkih interesa. Iz ove definicije se jasno vidi da su glavne žrtve nevini ljudi, nasumično izabrani na nekom javnom mestu, gde se okuplja veći broj ljudi, kao što su veliki tržišni centri, podzemne železnice, sredstva javnog prevoza, sportski stadioni, mesta gde se okupljaju mladi (kafići, diskoteke i slično), kao i javni skupovi na trgovima, šetalištima i turističkim centrima.⁴⁰

Autori u Srbiji takođe daju vrlo kvalitetne definicije terorizma. Tako, po jednim je terorizam planski akt nasilja koji preduzimaju određene društvene grupe, sa ciljem očuvanja ili osvajanja vlasti, pa se prema njihovom mišljenju terorizmom može smatrati samo onaj teror koji sadrži socijalnu i političku komponentu.⁴¹ Takođe, terorizam se određuje i kao složeni fenomen organizovanog, ređe institucionalnog političkog nasilja, koji je obeležen zastrašujućim brutalnim fizičkim i psihološkim metodama borbe, koji su pretežno prisutni u momentima ekonomske i političke krize, a ređe u trenucima kada krize nema. Takvim terorističkim akcijama se, navodno, žele postići krupni ciljevi, koji opravdavaju takve akte.⁴²

Elementi terorističkog delovanja su: 1) nasilje, kojim se privlači pažnja na terorističke grupacije i njihove zahteve; 2) napadi na građane kao nevine žrtve; 3) izazivanje osećaja opšteg straha i nesigurnosti; 4) prinudno ostvarivanje ciljeva koje je teroristička grupacija postavila; 5) masovnost žrtava i izazivanje masovne žalosti i oćaja zbog intenziteta terorističkog napada i 6) normativna i moralna neprihvatljivost tih akcija.⁴³ Kao obeležja terorističkih akata, koji su proteklih godina potresli svet, mogu se navesti: 1) masovnost nevinih žrtava (pretežno mlađih lica); 2) svi akti su sprovedeni od strane islamskog žvlja (koji je duži niz godina nastanjen na području Evrope); 3) teroristički akti su sprovedeni bezoćno i drsko (jasno je stavljen do znanja da je motiv religijskog karaktera).⁴⁴ Dakle,

⁴⁰ Laquer, W. *The New Terrorism: fanaticism and the arms of mass destruction*, Phoenix, London, 2002, pp. 123-124.

⁴¹ Milošević, M., Danićić, M., Terorizam u Evropskoj uniji, *Bezbednosni dijalozi*, br. 6, 2015, str. 61-73.

⁴² Simeunović, D., *Terorizam opšti deo*, Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2009, str. 111-113.

⁴³ Bošković, M., *Kriminološki leksikon*, Matica srpska, Novi Sad, 2015, str. 12.

⁴⁴ Bataveljić, D. Antonović, R. Savremena migrantska kriza u Evropi i njen uticaj na religijski terorizam, *Pravna riječ*, Banja Luka, 2017, broj 52, str. 325-336.

danas dominira terorizam, zasnovan na religijsko – ideološkoj osnovi, koji za svoju osnovu ima iracionalni obračun sa neislamskim življem. Prema shvatanju lica koja preduzimaju takve terorističke akte, islam, kao religija, treba da primeni tzv. "retorzivne norme" prema onima, koji služe "šejtanu", a sve u želji da se bolje služi Bogu i bude bolji vernik. U tu svrhu služi tzv. džihad, ili sveti rat, prema kome su pripadnici islamske veroispovesti dužni da se bore protiv drugih veroispovesti, a sve u cilju očuvanja svoje vere. Tako zapaljiva ideologija stvara opravdanje za terorističke akte, kojima se, u skoro celom svetu, seju strah i nesigurnost za sopstveni život, što je u direktnoj koliziji sa univerzalnim i proklamovanim ljudskim pravima i slobodama.

Terorizam u XX i prve dve decenije XXI veka bi se mogao razvrstati u nekoliko dominantnih kategorija, među kojima su: ideološki terorizam, državni terorizam i separatistički terorizam.⁴⁵

Ideološki terorizam je terorizam koji nastaje u cilju postizanja određenih političkih ciljeva, zasnovanih na jakim političkim ideologijama. Najčešće se radi o ideologijama koje nisu opšteprihvaćene i koje su često bile predmet određenih zabrana, a među najpoznatijima je anarhizam, koji je bio zastupljen naročito početkom XX veka. Glavno sredstvo za ostvarivanje njihovih ciljeva, bilo je nasilje i represija, a jedini cilj anarhističkim grupama je bio društveni i politički prevrat, uz otvorenu fizičku likvidaciju nosilaca legitimno izabranih organa državne vlasti.⁴⁶ Ideološki terorizam je u tesnoj povezanosti sa određenim političkim grupacijama, koje, upotrebom nasilja i terorističkih metoda, nastoje da brže dođu do političke vlasti, uticaja i moći. Reč je prevashodno o radikalnijim političkim organizacijama i ideologijama koje nisu kompatibilne sa opšteprihvaćenim i prihvatljivim političkim pravcima. Ovakve terorističke skupine deluju na skoro svim nivoima vlasti, od lokalnog, državnog, do međunarodnog.⁴⁷ Ideološki terorizam se može još podeliti na ultradesničarski i ultralevičarski. Za oba ova pravca, koji se međusobno razlikuju po svojoj ideološkoj provenijenciji, je karakteristično da se zasnivaju na sličnim motivima, kao što su nacionalizam, separatizam, religijska ostrašćenost i antagonizam prema ljudima na osnovu rasnih razlika.⁴⁸ Do danas se iznedrilo pet ideoloških grupa i to su nacionalisti, anarhisti, nihilisti, desničari i levičari.

Državni terorizam je vrsta terorizma koja se odvija u organizaciji jedne određene države i pod njenom zaštitom. Ovakva delatnost države nije javna i uvek se opravdava određenom državnim legitimnom aktivnošću. Državni terorizam se može manifestovati na dva načina i to kroz određene terorističke akte, kao što su atentati, diverzije i otmice i kroz represivne mere i konstantno zastrašivanje od potencijalnih terorističkih akata. Državi na raspolaganju stoji državni represivni aparat, oličen u vojsci, policiji i bezbednosnim strukturama, koje su pretežno uvek izvršioci ovih terorističkih aktivnosti po nalogu državne vlasti. Ovakvo delovanje države je protivpravno i u suprotnosti je sa zvaničnim zakonima i te same države, kao i opšteprihvaćenih pravnih normi i principa međunarodnog prava. Osnovni cilj državnog terorizma jeste da očuva postojeću državnu vlast i njene nosioce na pozicijama vlasti primenom represije i zastrašivanja i da se stvori uslov da oni što duže vladaju.

⁴⁵ Bajrić, J., *Vrste terorizma in njegovi cilji*, Fakulteta za društvene vede, Univerza v Ljubljani, 2006, str. 27-60.

⁴⁶ Najpoznatije žrtve anarhista su ruski car Aleksandar II, američki predsednik Vilijam Mek Kinli (William McKinley) i italijanski premijer Aldo Moro (Aldo Romeo Luigi Moro).

⁴⁷ Veliki teroristički akt ovog karaktera se desio 1946. godine u Jerusalimu, kad je jevrejska teroristička organizacija "Irgun" izvršila napad na hotel Kralja Davida, u kom su bile prostorije Velike Britanije.

⁴⁸ Gračanin, P. *Savremeni terorizam – jugoslovenski pogled*, Poslovna politika, Beograd, 1989, str. 155.

Separatistički terorizam je terorizam koji karakteriše tendenciju jedne određene skupine da separatiše ili izdvoji jedan deo legitimne državne teritorije i da na njoj stvara zasebnu državu. Glavni motiv za separatizmom je uspostavljanje vlasti jedne određene grupe lica, koja su glavni inicijatori za separacijom, a radi uspostavljanja političke, ekonomske i društvene dominacije. U cilju separacije, njeni glavni inicijatori vrše određene terorističke akte, sprovode nasilje na ostatku teritorije date države i primenom nasilja i voluntarizma, nastoje da ostvare svoje separatističke ciljeve. Pretežno se sa separatističkim prožimaju i nacionalni motivi, i to naročito ako je cilj da se odvoji deo državne teritorije na kome živi jedna određena nacionalna skupina, a krajnja svrha ove vrste terorizma jeste priznanje te otepljene teritorije kao suverene i autonomne države.

Kriminal kao pretnja bezbednosti

Savremeni kriminal sve više poprima međunarodne dimenzije, čime stiče sposobnost da i spolja utiče na bezbednost i stabilnost države. Očigledno je daje evoluirao, te da ga na pragu XXI veka odlikuje: 1) umrežavanje kriminalnih grupa u nacionalnim granicama i stvaranje internacionalne kooperacije kriminalnih organizacija, 2) internacionalizacija kriminalnih aktivnosti, što je ukazivalo na umrežavanje organizovanih kriminalnih organizacija na međunarodnom nivou, 3) uspostavljanje partnerstva kriminalnih grupa i mreža iz jedne zemlje sa kriminalnim grupama i mrežama koje deluju na području drugih zemalja, 4) stvaranje transnacionalnih ilegalnih tržišta organizovanog kriminala i uspostavljanje globalnog tržišta delovanja organizovanih kriminalnih organizacija na međunarodnom planu i 6) ekstremna destruktivnost po vrednosti i interese pojedinca, društva, država i međunarodne zajednice. a radi sticanja što veće materijalne koristi organizovanih kriminalnih organizacija i maksimizacije protivpravne imovinske koristi.

Za razliku od nekadašnjeg organizovanog kriminala čiji je primarni motiv bio sticanje profita, današnji kriminalci imaju i druge aspiracije. Finansijska moć i pozicije u političkom, privrednom i lokalnom sektoru koriste se za vaninstitucionalne, vanpravne, neetičke i druge uticaje na državu, odnosno za uzimanje položaja u društvu koji se ne mogu steći učestvovanjem u regularnim demokratskim procesima. Nova "negativna energija" organizovanog kriminala ugrožava bezbednost mnogih zemalja, pa i međunarodne zajednice. Primetna je veza organizovanog kriminala sa političkom i ekonomskom elitom, ali i sa novim centrima finansijske moći (tzv. tajkuni), odnosno sa izvesnim oblicima političkog, ekonomskog i ekološkog kriminala. Za legalizaciju ilegalnog profita i za osnivanje i privatizaciju privrednih subjekata neophodna je pomoć iz struktura državne administracije. Reč je o predstavnicima državnih organa vlasti na svim nivoima (iz vlade, ministarstava, policije, sudstva, tužilaštva, privrednih struktura) koji za protivusluge i novac pomažu kriminalnim grupama.

Njihovi pripadnici su zaštićeni od državne represije, i to izbegavanjem krivičnog gonjenja, izricanjem oslobađajućih, uslovnih ili minimalnih presuda i skraćivanjem kazni zatvora. Najopasniji su slučajevi kriminalizacije pojedinih, pa i većine članova vlade (tzv. državni kriminal). Odluke visoke politike

moгу da štite, pa i stimulišu delatnosti organizovanog kriminala, čime postaju prividno legalne i imune od sankcija unutrašnjeg prava. Takva praksa je bila izražena u više zemalja. Stoga su i jasna nastojanja organizovanog kriminala da se infiltrira u politički sistem mnogih zemalja, što čini finansiranjem predizbornih kampanja izvesnih političkih struja, odnosno korupcijom ili zastrašivanjem glasačkog tela i političkih faktora. Time se ekonomska moć transformiše u političku, postignute političke pozicije koriste za uvećanje ekonomske moći, a ilegalni kapital legalizuje i maksimizuje.⁴⁹

Zaključak

Organizovani kriminal u savremenim uslovima na globalnom planu predstavlja veoma opasnu i štetnu pojavu, koja intenzivno narušava nacionalnu sigurnost i bezbednost svih savremenih država sveta. U radu su prikazane primarne aktivnosti organizovanih kriminalnih organizacija, sa iskazivanjem novih tendencija, koje prevazilaze do sad poznate oblike organizovanog kriminaliteta. Savremene organizovane kriminalne organizacije danas plediraju da budu uticajne u mnogim društvenim, političkim i ekonomskim aktivnostima jedne države, te pokušavaju da se infiltriraju u ove najosetljivije društvene sfere, vršeći uticaj na njihovo delovanje i odvijanje. Kao najopasniji mehanizam koji ove grupe koriste u svom radu jeste korumpiranje nosilaca visokih državnih funkcija i njihovo „okretanje“ ka njima, odnosno prisiljavanje da rade u interesu organizovanog kriminala, a ne interesima države i društva.

Ranijih godina, u prvoj deceniji XXI veka, Republika Srbija je imala veliki problem sa organizovanim kriminalitetom koji je preko određenih nosilaca političkih i pravosudnih funkcija praktično upravljao zemljom i neometano vodio svoje nedozvoljene poslove. Kulminacija je bila 2003. godine, kad je ubijen predsednik tadašnje Vlade od strane organizovanog kriminala i kad je praktično organizovani kriminal otvoreno objavio rat državi. Dugo je vremena bilo potrebno da se ponovo uspostavi vladavina prava i da se načini odlučujuć obračun sa organizovanim kriminalom. U drugoj i na početku treće decenije ovog veka, organizovani kriminal u našoj državi se drži pod kontrolom i svaki pokušaji jačanja određenih kriminalnih organizacija se efikasno i blagovremeno onemogućuje. O tome svedoči i najnovija akcija srpske policije koja je razotkrila organizovanu kriminalnu grupu, koja se po svom modusu delovanja karakterisala visokom surovošću i ilegalnošću, koja je bila povezana sa sportskim i navijačkim udruženjima, što je koristila kao paravan za svoje nezakonite poslove. Čelnici ove organizovane kriminalne grupe su lišeni slobode, a sad se intenzivno radi na rasvetljivanju svih veza koje je ova grupa imala u različitim društvenim, političkim i drugim odnosima.

⁴⁹ Đukić, S. „Savremeni organizovani kriminalitet kao oblik ugrožavanja nacionalne bezbednosti“, *Ekonomski izazovi*, godina 5. broj 9, 2016. godina, str. 130-135.

References:

- Bataveljić, D. Antonović, R. Savremena migrantska kriza u Evropi i njen uticaj na religijski terorizam, Pravna riječ, Banja Luka, 2017.
- Bošković, M., Kriminološki leksikon, Matica srpska, Novi Sad, 2015.
- Cuellar, M;F; The Tenuous Relationship between the Fight against Money Laundering and the Disruption of Criminal Finance, Journal of Criminal law and Criminology, 93 (2/3), 2003.
- Đukić, S. „Savremeni organizovani kriminalitet kao oblik ugrožavanja nacionalne bezbednosti“, Ekonomski izazovi, godina 5. broj 9, 2016.
- Grujić, Z. “Kompjuterski kriminalitet: Specifičnosti i savremeni izazovi”, Pravo pred izazovima savremenog doba, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, 2018.
- Holt, T. “Cybercrime and deviance”, Cyberpsychology, Oxford University Press, 2015.
- Ignjatović, Đ. Kriminologija, „Službeni glasnik Beograd“, 2006.
- Ignjatović, Đ. “Kriminološko nasleđe”, Policijska akademija, Beograd, 2002.
- Ivanov, S. „Model napredovanja u sistemu adaptivnog E-učenja zasnovanog na ishodima učenja“, Horizonti menadžmenta, Fakultet za pravo, bezbednost i menadžment „Konstantin Veliki“, Niš, godina 1, 2021
- Ivanović, A. “Pojam i elementi nacionalne bezbednosti“, Pravne teme, godina 5, broj 9, 2017.
- Jaishankar, K. Cyber Criminology: exploring internet crimes and criminal behavior, CRC Press, cop. 2011.
- Lombroso, C. “L homme criminel: etude anthropologique et medicio legale”, Bocca Freres, Paris, 1887.
- Matović, A; Antonović, R; Tošić, N. “Modern forms of high-tech fraud in the function of money laundering”, International Journal of Economics and Law, No. 25, 2019.
- Mazinjanin, B. Ilegalna trgovina oružjem kao veza između organizovanog kriminala i terorizma, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu, 2016.
- Milošević, M., Daničić, M., Terorizam u Evropskoj uniji, Bezbednosni dijalozi, br. 6, 2015.
- Mirić, F. “Internet prevara kao oblik kompjuterskog kriminaliteta”, U: Zbornik radova Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu, broj 80, 2018.
- Simeunović, D., Terorizam opšti deo, Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2009.
- Spalević, Ž; Bjelajac, Ž; Dimitrijević, D. „Trgovina oružjem kao međunarodni globalni problem“ Međunarodni problemi, god. 65, broj 2, 2013.
- Stanković, M; Glušac, D. „Značaj poznavanja cyber pranja novca kao kriminalne radnje u privredi za forenzičku reviziju“, Računovodstvo i menadžment, Zagreb, 2012.

Šebek, V. "Fenomenološka obeležja homicida i homicidanata", Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Glasnik prava, 2010.

Todorović, A. "Uzroci maloletničkog prestupništva", Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd, 1971.

Ugren, V. "Sajber kriminal", Univerzitet "Singidunum", Odsek za postdiplomske studije imeđunarodnu saradnju, Beograd, 2012.

Vukadinović, P. Definicije i empirijske šeme pranja novca, Univerzitet "Singidunum", Beograd, 2016.

CYBER CRIME AS TODAY'S LEGAL AND SECURITY CHALLENGE

PhD Ratomir Antonović

(Institute for Serbian Culture Pristina - Leposavić, CESNA B, Belgrade)

Abstract: High-tech crime is a creation of modern society and is directly related to the technical and technological development and progress of the modern human community. It is related to the technical revolution and the 20th century, when modern means of communication, such as telephones, computers and the Internet, were created. High-tech crime represents the bad side of the modern technological revolution, its dark and less popular face, which arises as an accompanying phenomenon. Modern technology gives humanity a lot of opportunities, significantly facilitates communication between people, accelerates the flow of information and, on the one hand, simplifies and raises the quality of life on the other. However, as each phenomenon has its positive side, it also has its negative side. Modern means of communication have been misused for the purpose of committing criminal acts and obtaining illegal property benefits.

Keywords: computers, crime, hackers, attacks.

Sadržaj:

Table of Contents

Predgovor	3
IMPLEMENTACIJA VEŠTAČKE INTELIGENCIJE U POSTMODERNOM KONCEPTU NEURONAUKA SA AKCENTOM NA NEUROEKONOMIJU	4
Akademik prof. dr Slobodan Nešković1	4
Softverski sistemi i alati u oblasti obrazovanja zasnovani na veštačkoj inteligenciji	14
Predrag Dašić	14
Engineering Academy of Serbia (IAS), Kneza Miloša 9/IV, 11000 Belgrade (Serbia), e-mail: dasicp58@gmail.com	14
Veštačka inteligencija će zauvek promeniti „Microsoft Office“	17
Nakon što je Gugl najavio implementaciju veštačke inteligencije u Gmail i aplikacije za obradu teksta, tabela i prezentacija, Majkrosoft je munjevitom brzinom pripremio odgovor.	18
VEŠTAČKA INTELIGENCIJA U FUNKCIJI VOĐENJA SAVREMENIH RATOVA	21
Akademik prof. dr Rade Biočanin1, Ms Avram Avramović2, Ms Milan Jovičić3, Ms Gordana Milentijević4, prof.	21
VEŠTAČKA INTELIGENCIJA I NJEN DOPRINOS NAUCI.....	51
Prof.dr Mirsad Nuković ²⁰	51
Najnovija otkrića:	53
Prilike, izazovi I rizici koje donosi VI (UI) umjetna inteligencija	56
Neusklađenost rasta VI I postojećih resursa	57
Uloga pythona u veštačkoj inteligenciji	57
Zaključna razmatranja	58
Literatura	58
SAJBER KRIMINAL KAO PRAVNI I BEZBEDNOSNI IZAZOV DANAŠNJICE	59
Dr Ratomir Antonović22.....	59
(Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, CESNA B, Beograd)	59
UNAPREĐENJE KVALITETA RADA U PSIHIJATRIJSKIM ODELJENJIMA CRNE GORE	73
Autor: Igor Madžarević, FZF Travnik, igorneuro@yahoo.com Koautori: Prof.Eržika Antić, FZF Travnik.....	73
1. UVOD	74
2. POREMEĆAJI MENTALNOG ZDRAVLJA	75
3. PRAVNI OKVIR U OBLASTI ZAŠTITE MENTALNOG ZDRAVLJA	79

4. IDENTIFIKOVANE PRIORITETNE OBLASTI.....	83
5. ZAKLJUČAK.....	89
6. LITERATURA	90
KLJUČNE AKTIVNOSTI ZA SPROVOĐENJE OPERATIVNIH CILJEVA ZA.....	92
POBOLJŠANJE KVALITETA RADA NA PSIHIJATRIJSKIM ODELJENJIMA U CRNOJ GORI 92	
Autor: Igor Madžarević, FZF Travnik, igorneuro@yahoo.com Koautori: Prof.Eržika Antić, FZF Travnik,.....	92
VEŠTAČKA INTELIGENCIJA - FUNKCIJA DIGITALNOG I NEUROMARKETINGA	111
Dr Aleksandar Gajić.....	111
Fakultet za menadžment Sremski Karlovci Dr Olivera Milutinović.....	111
Fakultet za menadžment Sremski Karlovci.....	111
ULOGA INOVACIJA U EKO-EFIKASNOSTI ŽIVOTNOG CIKLUSA PROIZVODA U MALIM I SREDNJIM PREDUZEĆIMA	128
THE ROLE OF INNOVATION IN ECO-EFFICIENCY OF PRODUCT LIFECYCLES IN SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES	128
Mirko Tešić, 1.Boban Tešić, 1.Mišo Tešić, 1.Slavko Vukasović	128
1“Livnica Tešić” Čatrnja bb. 78400 Gradiška BiH, e-majl;mirkotesic1956@gmail.com 1 “Livnica Tešić” Čatrnja bb. 78400 Gradiška BiH, e-majl;livnicatesic@gmail.com.....	128
1 “Livnica Tešić” Čatrnja bb. 78400 Gradiška BiH, e-majl;livnicatesic@gmail.com 1 “Livnica Tešić” Čatrnja bb. 78400 Gradiška BiH, e-majl;livnicatesic@gmail.com.....	128
PRIMENA VESTACHE INTELIGENCIJE U POLJOPRIVREDI.....	138
Sonja Ketin*.....	138
*Istrazivacko razvojni institute Tamis, Novoseljanski put bb Pancevo, Srbija Vanredni professor, naucni saradnik	138
KUPOVINA I POSLIJEKUPOVNO PONAŠANJE	151
Mr.sci Mađija Alender Bukvić, American Northwest Univerzity science of Healt technology Mustafa Bujak, student American Northwest Univerzity science of Healt, Goražde BiH.....	151
PONAŠANJE POTROŠAČA - PROCES ODLUČIVANJA O KUPOVINI.....	163
Prof. dr. Muamer Kalić, student Erna Uglješa – Mašala,American Northwest University science helt, dr.spec. Emina Nuković, Zavod za zaštitu zdravlja studenata KS, Mr.Ph Elvira Dushi,.....	163
Apoteka Galena Kreševo I American Northwest University science Healt of Tehnology.	163
Dr.stom.spec.Elzina Nuković, Domovi Zdravlja KS	163
UTICAJ PROIZVODNJE I PRODAJE JEDINSTVENE HIDRANTNE BADEMOVE KREME KAO FARMACEUTSKOG BRENDA NA PONAŠANJE POTROŠAČA NA PRIMJERU	182
APOTEKE „GALENA“ KREŠEVO	182
mr.ph. Elvira Dushi, viši asistent American Northwest University of Health Science and Technology	182

Prof.dr. Muamer Kalić, Dekan American Northwest University of Health Science and Technology	182
1. Uvod	184
1.1. Problem i predmet istraživanja	185
1.2. Hipoteza istraživanja	185
1.3. Cilj rada	185
1.4. Svrha rada.....	186
1.5. Oblik istraživanja.....	186
1.6. Metode istraživanja	186
1.7. Očekivani rezultati.....	186
2.1. Ponašanje potrošača	187
2.2. Stavovi i sklonosti potrošača	189
3.1. Tržišno komuniciranje brenda	191
3.3. Odnosi s javnošću	194
DIJAGNOSTIKA TUMORA DOJKE ELASTOGRAFIJOM.....	205
Dr Jasmin Nuković,1.2., Primarijus Doc dr Jusuf Nuković, 1.2.3., Dr Amina Asotić, 2., Dr Merisa Nuković,1., Prof dr Mirsad Nuković,3.,1., Dr Majda Iković, 5.	205
1.OB Novi Pazar, 2.FZF Travnik, 3.IU Travnik, 4. RFZO Novi Pazar, 5.ZZJZ Novi Pazar.....	205
Doprinos Rifata Burdževića Trša za rešavanje pitanja Sandžaka Prof. Rizah Gruda, Naukacom Centar za nauku i obrazovanje, Novi Pazar.....	211
Adem Kurpejović, pjesnik, Rožaje, Montenegro	215
<i>Zašta se ja rodih</i>	215
Percepcija i opažanje.....	216
Psiholog, Zehra Nuković, Naukacom, Novi Pazar Nejira Nuković, Naukacom, N.Pazar	216
Tarik Fazlić, Naukacom.....	216
1. OSJETI.....	218
2. SAZNAJNI PROCESI	219
Od čega zavisi naše opažanje?.....	220
3. PREDNOST OSJETA ILI RAZUMA?.....	220
ZAKLJUČAK	221
LITERATURA.....	222
ECC. NIHAT BIŠEVAC, GRADONAČELNIK NOVOG PAZARA NOVI PAZAR - POTENCIJAL RAZVOJA	223
CARINSKI SISTEM CRNE GORE	227
Mr.Artan Osmanović-Savjetnik kabineta Opštine Ulcinj	227
Mr.Arlind Osmanović- Školski Centar Ulcinj	227

MA. Yllka R.Imeri- Universitet,,Fehmi Agani,,Đakovica	227
Edis Hadzic, Internacionalni univerzitet u Travniku	227
UVOD	227
POJAM CARINA	227
KARAKTERISTIKE CARINE.....	228
VRSTE CARINA.....	228
Po pravcu kretanja carine dijelimo na:	228
Svrsi (namjeni) carine:	229
ZAKLJUČAK	229
LITERATURA.....	229
EVROPSKA UNIJA, PERSPEKTIVE, RAZVOJ POLJOPRIVREDE	230
Msc Ismet Suljović, Univerzitet Union Nikola Tesla Doc.dr Edib Hajrović, Univerzitet u Travniku Prof.Dževad Jusufović, Tehnička škola Tutin Prof.Hajruš Hot, Tehnička škola Tutin	230
Mr Izet Bronja ECPD, Beograd	230
1. Ekonomija – pokretač ujedinjenja	231
Izmena osnivačkih ugovora	Error! Bookmark not defined.
Širenje Evropske unije:	Error! Bookmark not defined.
2. Zajednička poljoprivredna politika.....	233
2.3. ZPP danas	234
REGIONALNA POLITIKA EU	235
Regionalna potrošnja	236
Konvergencija.....	237
LITERATURA.....	237